

آداب، آثار و برکات مهمان نوازی

یکی از آداب عید نوروز، دیدار برادران و خواهران مسلمان و آگاهی از شادی‌ها و اندوه‌های آنان است که در دین اسلام می‌توان آن را یکی از مصادیق «صله رحم» برشمرد که در آیات قرآن و روایات اسلامی بر آن بسیار تأکید شده است...

یکی از آداب عید نوروز، دیدار برادران و خواهران مسلمان و آگاهی از شادی‌ها و اندوه‌های آنان است که در دین اسلام می‌توان آن را یکی از مصادیق «صله رحم» برشمرد که در آیات قرآن و روایات اسلامی بر آن بسیار تأکید شده است، چنانکه حضرت محمد(ص) در حدیثی می‌فرمایند: هیچ مهمانی نیست که بر قومی وارد شود، مگر آنکه روزی اش در دامن اوست. پس، چون فرود آید، با روزی اش فرود می‌آید، و چون برود، با گناهان آنها (میزبان) می‌رود.

بزرگداشت ایام نوروز مصادف است با روزهایی که زیبایی سحر انگیز طبیعت، قدرت خداوند و تجدید حیات و معاد را در خاطره‌ها زنده می‌کند به علاوه در نوروز مردم اقدام به کارهایی می‌کنند که شارع مقدس به آن تشویق نموده است؛ مثل: نظافت و خانه‌تکانی، صله رحم، خوشحال کردن مؤمنان، از بین بردن دشمنی‌ها و کینه‌ها، آزادی زندانیان و غیره.

صله رحم رحم درجاتی دارد که با توجه به توان فرد، عرف اجتماع، نیاز افراد و برخورد و جواب دهی آنان متفاوت و قابل تغییر است و به هر حال تا هر درجه‌ای که ممکن است باید به این برنامه دینی عمل کرد. مرجع و معیار در چگونگی ابراز محبت و احسان، عرف است؛ زیرا به حسب عادات و رسوم افراد و نزدیک و دور بودن آنها فرق می‌کند. نوع این ارتباط به نیاز افراد نیز بستگی دارد آنچنان که ممکن است بعضی نیاز مادی داشته باشند و بعضی نیاز مادی نداشته ولی به کمک دیگری نیازمند باشند؛ مانند پیرمرد و پیرزن افتاده‌ای که باید آنان را رسیدگی نمود، و بعضی ممکن است کمک فکری بخواهند. و بعضی هیچ نیازی ندارند و فقط باید از آنان احوال‌پرسی کرد.

مقدار و حدود صله رحم نسبی است؛ یعنی نسبت به افراد و محیطی که در آن زندگی می‌کنند متفاوت است؛ مهم آن است که شخص در عرف خودشان قاطع رح محسوب نشود. از امام صادق (ع) روایت شده که فرمود: لقمان به پسرش گفت: پسر جان! ... با همه مردم خوش خلق باش. پسر من اگر مال دنیایی نداشته‌ای که با آن صله رحم کنی، و بر برادران تفضل نمایی، حسن خلق و روی خوش داشته باش، چون کسی که حسن خلق دارد خوبان او را دوست می‌دارند، و بدکاران از او دوری می‌نمایند. باز آن حضرت می‌فرماید: «پیوند خویشاوندی خویش را حتی با جرعه‌ای از آب محکم کن و بهترین راه برای خدمت به آنان این است که (دست کم) از تو آزار و مزاحمتی نبینند»

ضیافت، مهمانداری و مهمان نوازی، دست و دل باز بودن و سفره‌ای گشوده داشتن، نشانه جوان مردی و یکی از برجسته‌ترین ارزش‌های انسانی و مکارم اخلاقی است. اسلام نیز اهتمام ویژه‌ای به این خصلت والای انسانی دارد و پیشوایان این آیین آسمانی، با تعبیرهای گوناگون و تنبّه آفرین، مسلمانان را به آن، توصیه و تشویق کرده‌اند.

از نظر روایات اسلامی، مهمان نوازی، یکی از برترین مکارم اخلاقی است که در آن، مهمان، نه تنها روزی خود را می‌آورد و از روزی انسان نمی‌کاهد، بلکه بر آن نیز می‌افزاید. چنانکه پیامبر اکرم(ص) در حدیثی می‌فرمایند: میهمان، روزی خود را می‌آورد و گناهان اهل خانه را می‌برد. برعکس، خودداری از پذیرفتن مهمان، نشانه قساوت قلب انسان، و کوچ کردن خیر و برکت از خانه‌ای است که در آن زندگی می‌کند. با تأمل در این موارد و سایر مواردی که اطعام دیگران، مورد تأکید قرار گرفته، می‌توان دریافت که در همه مواردی که خداوند متعال، نعمت خاصی را به انسان ارزانی داشته و یا بلایی را از او دفع کرده و یا اطعام دیگران آثار و برکات بیشتری دارد (مانند افطاری دادن در ماه رمضان، و یا مراسم عزاداری سید الشهدا امام حسین علیه السلام)، مهمانی، از فضیلت بیشتری برخوردار است.

الف: آداب میزبان

در روایات اسلامی، افزون بر تشویق و تأکید فراوان بر فرهنگ مهمان نوازی، رهنمودهای بسیار ارزنده‌ای در جهت تصحیح و تقویت این فرهنگ ارائه شده است که می‌توان آن‌ها را به دو دسته آداب میزبان و آداب مهمان تقسیم کرد که گرامی داشت مهمان، خوش رویی و ابراز محبت، مقدم داشتن مهمان؛ خدمت به مهمان؛ در اختیار نهادن آنچه مهمان نیاز دارد؛ پذیرایی کردن با بهترین چیزی که دارد؛ نیکو پذیرایی کردن فرمانبری؛ کوشیدن در پذیرایی از مهمان دعوت شده؛ زودتر شروع کردن غذا و دیرتر دست کشیدن از آن؛ صرف غذا با مهمان؛ تعارف کردن مهمان به خوردن؛ بدرقه کردن مهمان تا در خانه از جمله آداب میزبان به شمار می‌رود.

همچنین در روایات بر ترک خودنمایی و شهرت طلبی؛ تشریفات مشقت بار؛ تعارف دروغین؛ به کارگرفتن مهمان؛ روزه گرفتن، بدون اجازه مهمان؛ کمک کردن در رفتن مهمان از سوی میزبان تأکید شده است. گفتنی است که همه این آداب، در حقیقت، به دو اصل اساسی باز می‌گردند:

1. تکریم مهمان

بیشتر آدابی که بدان اشاره شد، در واقع، جلوه های تکریم مهمان و احترام نسبت به اوست. این اصل، تا آن جا از نظر پیشوایان اسلام اهمیت دارد که پیامبر (ص) خطاب به امام علی (ع) می فرماید: مهمان را گرچه کافر باشد، گرامی بدار. در میان همه اموری که گرامی داشت مهمان شمرده شده، خوش رویی و ابراز مهر و محبت نسبت به مهمان، جایگاه ویژه ای دارد. در واقع، بدون رعایت این اصل، همه تلاش های میزبان برای گرامی داشت مهمان، بی ثمر خواهد بود. لذا در روایتی از امام علی (ع) آمده: چهره گشاده، از ثرش روی ایثارکننده، بهتر است. این سخن، به روشنی بر این نکته دلالت دارد که ایثار و مقدم داشتن دیگران بر خود - که به مراتب از مهمانی، ارزشمندتر است -، اگر با خوش رویی همراه نباشد، ارزشی ندارد، چه رسد به مهمانی.

2. پرهیز میزبان از رفتارهای غیر اخلاقی

هر چند احترام کردن و بزرگداشت مهمان، کاری بسیار شایسته است، با این حال، باید دانست همه اموری که از نظر برخی، گرامیداشت مهمان محسوب می شوند، در اسلام پسندیده نیستند؛ بلکه از نظر اسلام، تکریم مهمان در محدوده ارزش های اخلاقی، مطلوب است. برای مثال، تلاش هایی که گاه در تهیه امکانات پذیرایی بهتر، با انگیزه خودنمایی و شهرت طلبی صورت می گیرد، از آن رو که کاری غیر اخلاقی است، از نظر اسلام به شدت نکوهیده است. نکته بسیار مهمی که یادآوری آن ضروری است، این که آداب میزبانی، منحصر به مواردی نیست که در روایات اسلامی بدانها اشاره شده است؛ بلکه به طور کلی، همه اقداماتی که در میان اقوام مختلف برای تکریم مهمان مرسوم است، در صورتی که از چارچوب ارزش های اخلاقی و شرعی، پا را فراتر نهد، مورد تأیید و تأکید اسلام است.

ب: آداب مهمان

یکسری از آدابی که بر انجام آن از سوی مهمان تأکید شده است، رعایت اولویّت ها در پذیرش دعوت به مهمانی؛ شرط کردن پرهیز از تکلف و تشریفات؛ اجازه گرفتن برای ورود به خانه میزبان؛ سلام کردن هنگام ورود به خانه؛ نشستن در جایی که میزبان پیشنهاد می کند؛ دعا کردن برای میزبان؛ ترک کردن مهمانی پس از صرف غذا؛ پاسداری از کرامت خود با رعایت مدت اقامت و... است و دسته دوم، اموری هستند که مهمان باید از انجام دادن آنها سر باز زند و ترک آنها نشانه ادب مهمان است که عبارت اند از: شرکت کردن بدون دعوت در مهمانی دیگران؛ حضور در مهمانی ویژه ثروتمندان؛ حضور در مهمانی برپاشده با انگیزه همچشمی؛ پذیرش مهمانی اهل ساز و آواز؛ پذیرش مهمانی مشرک، منافق و فاسق؛ واداشتن میزبان به تکلف و تشریفات؛ دیگری را همراه خود به مهمانی بردن؛ روزه مستحبی گرفتن، مگر با اجازه میزبان؛ ناچیز شمردن امکانات میزبان؛ پرس و جو در باره حلال بودن غذا.

با دقت در موارد یاد شده، به روشنی معلوم می شود که همه این آداب، در واقع، به سه اصل زیربنایی تکریم میزبان، پرهیز از ایجاد زحمت و پرهیز از حضور در مهمانی های نکوهیده بازمی گردد. حکمت تأکید اسلام بر مهمان نوازی، نزدیک کردن هر چه بیشتر دل ها و حاکم ساختن صفا و صمیمیت در جامعه است. از آن جا که پذیرایی از مهمان، در صورتی که با زحمت همراه باشد، با این حکمت منافات دارد، بخشی از رهنمودهایی که در روایات اسلامی برای مهمانی ارائه شده، جهت پیشگیری از مزاحمت است، مانند: وادار نکردن میزبان به تشریفات، بلکه پرهیز دادن وی از تکلف و انجام تشریفات، بدون دعوت به مهمانی نرفتن و اجتناب از توقف طولانی و ملال آور در منزل میزبان.

مهمان باید شرایط خاص و موقعیت های ویژه میزبان خود را در نظر بگیرد و از هر چیزی که موجب دردسر گردد، دوری نماید. چه بسا موقعیت میزبان و گاه فرصت او ایجاب می کند که پس از صرف غذا، خداحافظی کند، چنان که قرآن کریم در مورد پیامبر خدا (ص) به مسلمانان توصیه می فرماید که پس از صرف غذا با او خداحافظی کنند و به گفتگو ننشینند. گاه لازم است که مهمان پس از صرف غذا، مدتی توقف کند؛ ولی باید توجه داشته باشد که توقف بلند مدت، ملال آور است و کرامت و عزت مهمان را سلب می نماید. در هر حال، چنان که در روایات اهل بیت (ع) آمده، حداکثر مهمانی، سه روز است و بقیه اش صدقه است.

به طور کلی از نظر اسلام، شرکت در مهمانی هایی که موجب آلودگی های اعتقادی، اخلاقی و عملی است، و یا با کار مهم تری در تعارض است پسندیده نیست و مورد نکوهش واقع شده است. لذا شخص مؤمن نباید این گونه دعوت ها را بپذیرد. البته باید توجه داشت که شرکت در مهمانی های آلوده به گناه، گناه محسوب می شود؛ ولی شرکت در مهمانی ای که در تعارض با کاری مهم تراست، هر چند نکوهیده شمرده شده، ولی گناه نیست.

آثار مهمان نوازی

بر اساس آیات قرآن و روایات اسلامی مهمان نوازی از مکارم اخلاق است و یکی از نشانه های مؤمن چنانکه پیامبر اسلام (ص) فرمود: از مهمان پذیرایی نمی کند، مگر آن که مؤمن است. مهمان نوازی، از مکارم اخلاق است. و نیز در روایتی دیگر حضرت تأکید می فرماید: هر چیزی زکاتی دارد، و زکات خانه، اتاق مهمانی است.

امام صادق (ع) در این باره فرمود: ابراهیم علیه السلام بسیار مهمان نواز بود، به گونه ای که اگر يك روز مهمانی نزدش نبود، در جستجوی مهمان، بیرون می رفت و در خانه اش را می بست و کلیدها را بر می داشت تا این که مهمان می جست.

بر اساس روایات دینی ما روزی مهمان، همراه اوست چنانکه امام کاظم (ع) در حدیثی می فرماید: همانا کمک [خداوند] بر

قومی، به اندازه خرجشان نازل می شود، و مهمان، هرگاه بر قومی فرود آید، روزی اش نیز با او در دامنش فرود می آید. مهمان داری و مهمان نوازی آثار و برکاتی دارد از جمله آن گشایش روزی و ریزش گناهان است. پیامبر خدا (ص) در این باره می فرماید: کسی که اطعام می کند، سریع تر از فرو رفتن کارد در کوهان شتر، به او روزی می رسد. همچنین حضرت محمد مصطفی (ص) در حدیثی تأکید می فرمایند: هیچ مهمانی نیست که بر قومی وارد شود، مگر آن که روزی اش در دامان اوست. پس، چون فرود آید، با روزی اش فرود می آید، و چون برود، با گناهان آنها (میزبان) می رود.

امیرالمؤمنین امام علی (ع) نیز در این باره فرمود: هیچ مؤمنی نیست که مهمان را دوست بدارد، مگر آن که چون از قبرش بر می خیزد، چهره اش مانند قرص ماه می درخشد، و اهل محشر می نگرند و می گویند: این، کسی جز پیامبری مُرسل نیست! و فرشته ای می گوید: این، مؤمنی است که مهمان را دوست می دارد و او را گرمی می شمارد و راهی جز رفتن به بهشت ندارد. شیخ الائمه امام جعفر صادق (ع) نیز فرمود: هرگاه برادرت سرزده بر تو وارد شد، با آنچه فراهم داری، از او پذیرایی کن؛ اما اگر دعوتش کرده بودی، تا جایی که در توانت هست، برایش بکوش. توصیه به دعا کردن برای میزبان

یکی از آدابی که درباره مهمان بدان اشاره شد این است که برای میزبان دعا کنند. در حدیثی به نقل از جابر بن عبد الله - در سنن ابن داود چنین آمده است که: ابو هیثم بن تیّهان، برای پیامبر (ص) غذایی آماده ساخت و پیامبر صلی الله علیه و آله و یارانش را دعوت کرد. چون از خوردن آسودند، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «برادران را پاداش دهید». یاران گفتند: ای پیامبر خدا! پاداش دادن او چگونه است؟ فرمود: «هرگاه به خانه کسی رفتند و غذایش را خوردند و نوشیدنی اش را نوشیدند و برایش دعا کردند، این، خود، پاداش دادن اوست.»

برگرفته از کتاب «فرهنگ نامه مهمانی» از آیت الله محمد محمدی ری شهری